

SULTAN İKİNCİ MURAD'IN VASIYETNAMESİ

Ord. Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILI

Tercüme-i hali aşağıda yazılmış olan İkinci Murad memleketini genişletmek hususundaki mücahitliği, ilmi ve içtimali müesseseler kurması, gerek ülkesindeki ve gerek diğer İslâm memleketlerinden gelmiş olan ilim adamlarını, edip ve şairleri himaye etmesi ve namına bir hayli eser yazılması cihetinden, kendisinden evvel gelmiş olan Osmanlı padişahlarının üstünde yer almıştır : Dost, düşman bütün tarihçiler kendisinin senasında bulunmakta müttefiktirler.

İkinci Murad, üçüncü defa hükümdar olduktan sonra vefatından beş sene evvel, yani 9/Cemazelâhir/855 (9/Haziran/1451) senesinde Kazasker Molla Hüsr ev ve Vezir-i azam Çandarlızâde Halil ve vezirlerden Saruca ve İshak paşaların huzurlarıyla arapça bir vasiyet-nâme tertip ettirmiş ve bu vasiyet-nâmesiyle ölümünü müteakip defni ve kendisi için yapılması iktiza eden vesâyada bulunmuştur. Vasiyet-nâmenin kenarında Molla Hüsr ev'in verdiği şerhde bizzat kendisinin de hazır bulunduğu ve vasiyetin bizzat Sultan Murad tarafından yapılmış olduğuna şerh vardır.

Vasiyet-nâmenin arapça metninden başka yine o tarihte yapılmış türkçe bir tercemesi de vardır. Ben evvelâ arapça vasiyet-nâmenin tıpkı basımını verdikten sonra eski imlâsı muhafaza edilmek suretiyle o tarihteki türkçemiz itibarıyla mühim olan tercemeyi yazacak ve daha sonra da vasiyet-nâmenin hülâsasını kaydedeceğim. Vasiyet-nâmenin arapça metni üzerine yanlış olarak Sultan Murad'ın vakfiyesi denilmiştir. Vasiyet-nâme güzel ve okunaklı bir yazı ile kaleme alınmıştır. Kenarında Molla Hüsr ev'in kendi el yazısı ve Vezir-i azam Halil Paşa'nın,

yine tanıdığımız, el yazısıyla imzaları bulunduğu göre asıl olmak icabediyorsa da hiçbir tezyinatı havi olmadığına göre belki iki nüsha olarak yazılmış bir nüshası padişah nezdinde diğeri de vasiy tâyin olunmuş Halil Paşa yanında kalmış olması hatıra geliyor.

Vasiyet-nâmenin o tarihte yapılmış tercemesi

Hamd-i bi-had ve sipas-ı bî-kıyas öl kerime ki keşfeyledi hicab-ı gafleti basa'ir-i uli'l-ebzar

dan ve ref eyledi nikab-ı gururu zamayir-i ahyar-ı uhradan ve salâvat-ı gayri mâdud ve tahiyyat-ı nâ-mahdud

ol Resule ki müberradur evzardan ve anun Âline ve Eshabına Muhacirin ve Fensardan ve ba'dü

vakta ki Hak Sübhanehu ve tealâ tev-fik verdiyse Sultan-ı azam ve Hakan-ı muazzam mâlik-i rikabu'l-ümem-i mevlâ

mülûku'l-Arab ve'l-Acem nusratü'l-guzat ve'l-mücahidin katilü'l-kefere ve'l-müşrikin avnü'z-zuafa ve'l-mesakin

Zill-ullah fi'l-arazın avnü'l-islâm ve'l-müslimin nasıru evliyai'llâh Sultanü'l-berri ve'l-bahr Es-Sultan Murad ibn

is-Sultan Muhammed Han halled-Al-lahü zillichu ve sultanehu hatta bildi kim her nefis ki halâvet-i hayat tatmış ola,

Meraret-i memat cur'asın nûş edecekdür. Nite Hak Sübhanehu ve Tealâ buyurur ki "Küllü nefsin za'ikatü'l-mevt"

ve her kimesne kim ademden sahra-yi vücude kadem basmış ola lâcerem sahra-yi vücuddan fina-yı fenaya intikal

1 "Vakfiye-i Câmî-i şerif-i merhum ve mağ-fürüleh Sultan Murad Han tabe serahü der mahrûse-i Bursa" kaydı vardır. Matliye'den Bağvekalet'e devredilmiş vesikalardan A kısmı No. 162/14.

edecektür. Bâki-i lâ-yezal ve kadim-i bi-zeval ol Rab'dur kim anundur azamet ve celâl ve ikram ve neval

nite Hak Sübhanehu ve Tealâ buyurur ki Küllü men aleyha fânin ve Yebkâ veçhü Rabbike zü'l-celâli ve'l-ikram. İmtisal etdi

Resul Hazretiniün buyruğına ki

ماحق امرء مسلم له شيء يوصى فيه
ثلثين لثلثين (2) الا ووصية مكتوبة عنده

yani müslüman olan kimesneye ki anun vasiyet edecek nesnesi ola lâyük oldur ki gice (de) bir vasiyet

nâmesi yazılıp katında ola. Pes vasiyet etdi hulus-ı niyyetden ve safa-yi taviyyetden hamsin ve semane mi'e yılında Cemadi

el-ulâ ayının 9 uncu günü schşenbe gününde şöyle buyurdu ki Saruhan ilinde Mağnisiya'da 3 olan malumun sülüsü

Vasiyyet olsun canumçün. Bu malden tâyin etdi. Onbin Filori ki sarfoluna şol mucubince ki zikrolunur. Üçbin

Beşyüz Filori M e k k e - i Şerife fukarasına üleşdüreler. Ve üçbin beşyüz Filori M e d i n e - i Şerife fukarasına

Şerrefehallâlu Tealâ üleşdüreler ve kalan üçbinün beşyüzüne Kâbe ile Hatiym arasında yetmiş bin kere

Lâ-ilâhe ill'Allah dedüreler kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse ve beşyüzüne Medine-i Şerife'de Peygamber Hazretiniün

Sall'Allâhü aleyhi ve sellem Mescid-i Şerifi içinde Türbe-i Mutahheresine karşı yetmiş bin kere Lâ-ilâhe ill'Allah dedüreler

kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse ve bin beşyüzün Kudsi Mübarekde fukaraya üleşdüreler ve beşyüzün

dahi Kubbe-i Sahrada ve Mescid-i Ak-sada kelime-i Lâ-ilâhe ill'Allah dedüreler kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse.

her ki bunu tağyir ede Allah-ı Tealâ-

nun ve cemi-i halkun 4 lâneti anun üzerine olsun ve onbin Filori dahi vasiyet

itdi kim bin Filorisin üzerinde sâdata üleşdüreler ve ikibinine yetmiş bin kerre kelime-i Lâ-ilâhe ill'Allah ve yetmiş bin kere

Salâvat zikir etdürüp sevabın padişah-ı müşarünileyhe bağışlayalar ve yedi bin Filorisin gicelerde ve gündüzlerde üzerinde 5

Kelâmu'llah hatim edeler bu meblâğ dükeninceye değin her ki bunu tağyir ede Allah-ı Tealâ'nun ve cemi-i halkun lâneti anun

üzerine olsun ve dahi vasiyet etdi. Tekabbel'Allahü Tealâ hayratehu şöyle buyurdu ki bir yakut yüzüğüm ki doksan beş

bin akçaya satun aldum bir yanında delügi var vezninde bir miskalden ziyadedür satar semenin üzerimde Kur'an okuyanlara

sarfedeler semen-i mezkûr dükenince. Her ki bunu tağyir ede Allah-ı Tealâ'nun ve cemi-i halkun lâneti anun üzerine olsun ve dahi

vasiyet edüp buyurdu kim bir elmas taşlu yüzüğüm dahi anı dahi satarlar üzerimde ol günde yetmiş bin kerre Lâ-ilâhe ill'Allah

dedüreler bir nice kere yedi gün 6 eğer satılmazsa dutu koyalar 7 sonra satup ödcyeler her ki bunu tağyir ede Allah-ı Tealâ'nun

ve cemi-i halkun lâneti anun üzerine olsun ve dahi vasiyet etdi ol maldan bin Filori ki anunçün ıskat-ı Hac edeler

ve vasiyet etdi kim ol maldan ıskat-ı salât edeler hiylesiz. Her ki bunları tebdil ede ve hiyle eyleye Allah-ı Tealâ'nun

4 (cemi-i halkun) dan evvel Meleklerin kelimesi lâzım ise de gerek burada ve gerek daha aşağıda meleklerin ibaresi kullanılmamıştır.

5 Yani kabrinin üstünde Kelâmullah okunacak.

6 Vasiyet-nâmenin aslında yedigün tâbiri olmıyarak müteaddit defalar kelime-i Tevhid edilmeesi beyan ediliyor.

7 Dutu koyalar, rehin koyalar demektir. Arapça aslında da yülük şayet o sırada satılmıyacak olursa rehin bırakılarak para istikraz edilmeesi tavsiye edilmektedir.

2 Doğrusu فيه بيت لثین dir.

3 Vasiyet-nâmenin arapça metninde Mağnisiya "Manisa" ismi yoktur.

ve cemi-i halkun lâneti anun üzerine olsun ve dahi vasiyet edüp şöyle buyurdu ki Burusa'da merhum oğlum Ali *

Yanımdağ kabrün katında koyalar amma igen yakın komayalar ve zir-i zemin etmeyüp * sünnet mucibince yire gömeler ve dahi vasiyet

edüp buyurdu ki ol malumdan beş bin Filori harcedüp üzerüme bir çar divar türbe yapalar üstü açık ola ki üzerüme

yağmur yağa amma çevre yanını örtme edeler altında hafızlar Kur'an okumağ için. Ve vasiyet edüp buyurdu kim ben-den

sonra evlâdumdan ve ensabumdan filcümle soyumdan sopumdan herkim ki öli-cek olursa benim yanumda komiyalar ve katuma getürmeyeler

ve dahi vasiyet edüp şöyle buyurdu kim eğer Burusa'dan gayri yerde fevt olursam şöyle iledele ki penc-şenbeh gün kabrüne

koyalar ve dahi vasiyet edüp şöyle buyurdu kim azadsız kullarımdan şol ki içoğlanumdur gerek katumda ve gerekse timarda

olsun ben ölmezden kırk gün öndin azad olsun bundan sonra katumda ne kadar içoğlanı olursa anlar dahi ben ölmezden

kırk gün (Öndin) âzad olsun ve bu yurdum ki bu tarihte Saruhan ilinden benimle bile gelmiş kullarum ki benim katumda olalar

alufecilerden ve kapucılardan ve solaklardan ve çadır mehterlerinden ve toğancılardan ve sek-banlardan ve atoğlanlarından

ve har-bendelerden ve deveçilerden ve aşçılardan ve gayrından fi'l-cümle her cinsden ne kadar müteferrik kullarum varsa mecmuisi

* Vasiyet-nâmenin aslında Alâeddin deniliyor, Alâeddin, lakap olup Ali isimdir ve Alâeddin Ali demektir. Behcetü't-terarih'de Ali denilen bu şehzâdeye diğer bazı tarihlerde de Alâeddin deniliyor.

° Eskiden büyüklerin cesetlerini toprağa koymayı mahzen gibi örülü bir yere koymak âdet olduğundan Sultan Murad bunu istemiyerek Peygamber'in sünneti mucibinde doğrudan doğruya toprağa gömülmesini vasiyet etmiştir.

bir eksüksüz ben ölmezden kırk gün (Öndin) âzad olsunlar ve dahi vasiyet etdi kim herkim ki Osman memleketinde ulu Vezir ola

bu zikrolunan emvali şera'it-i mezkûre üzerine masarifine sarfetmesine ve vasiyet-i mezkûreyi tenfiz etmeğe vasiy ola

ve ol hiynde Mahruse-i Burusa'da herkim ki Kadı ve Naib olursa ve medresemde kim ki Müderris olursa bu zikrolunan

Vasiyetleri vasiy-i mezkûr tenfiz etmesine nazır olalar muaveneti taksir etmeyeler herkim ki bu zikrolunan vasiyetleri

tenfiz etmesine mani olursa ve şera'it-i mezkûrden birini tağyir edecek olursa Allah-ı Tealâ'nun ve cemi-i halâyıkun lâneti anun

üzerine olsun ve cera zalik ve hurrirc fi eva'il-i Recebi'l-müreccob sene hamsin ve semane mi'e Hicriyye 1°.

İkinci Murad 9/Cemaziye'l-evvel/850 (2/Ağustos/1446) Salı günü Kazasker Molla Hüseyin b. Feramuruz' ile Vezir-i âzam Çandarlı Halil Paşa² ve vezirlerden Saruca ve İshak paşaların huzurlariyle fâni dünyadan el çekmeden evvel Hazret-i Peygamber'in bir hadislerine istinâden Saruhan ilinde yani Manisa'daki malının sülüsünü kendi canı için aşağıdaki tavsiyelerine sarfedilmesini vasiyet etmektedir³.

1° Vasiyet-nâmenin arapça metnindeki tarih 850 Cemaziyelahir sonları olup burada aynı sene Recep iptidası gösterilmiştir. Bu ihtimal arapça metnin tercemesi tarihidir.

2 Şakayik tercemesi'nde (S.137) Sultan Murad'ın saltanata tekrar geçerek oğlu Sultan Mehmed'i Manisa'ya gönderdiği zaman kazasker olan Molla Hüseyin'in de mevkiinden çekilerek onunla beraber Manisa'ya gittiğini beyan etmektedir. Halbuki bu vasiyet-nâmede Molla Hüseyin'in kazasker bulunduğu görülüyor.

3 Arapça metinde Memâlik-i Osmaniye'de Vezir-i kebir ve terceme de ulu vezir denilerek Memleket-i Osmaniye tâbiri kullanılmıştır. Bu tâbire daha evvelki senelere ait başka bir yerde tesadüf etmedim.

3 Arapça metinde yalnız Saruhan ismi geçmekte ve tercemede ise Saruhan'la beraber Manisa adı da gösterilmektedir.

1 — Vasiyet ettiği sülüs yani üçte bir malından onbin Filorisi ' ayrılarak bunun üçbin beşyüz filorisi Mekke-i Mükerreme ve üçbin beşyüz filorisi Medine-i Münevvere fakirlerine dağıtılacak, on binden geri kalan üçbin filorinin beşyüzü yettiği kadar Kâbe ile Hatıym arasında ' yetmiş bin kerre (*Lâ-ilâhe ill'Allah*) diyecek olanlara ve hatim okuyanlara ve diğer beşyüz filorisi de Medine-i Münevvere'de Mes-cid-i Şerifte Türbe-i Muta-here'ye (Hazret-i Peygamber'in kabirlerine) karşı yetmiş bin kerre (*Lâ-ilâhe ill'Allah*) diyecek olanlarla *Kur'an* hatim edenlere yettiği kadar dağıtılacak. Diğer geri kalan ikibin filoriden bin beşyüzü Kudsi Şerif fakirlerine ve en son kalan beşyüz filori de Kubbe-i Sahara'da ve Mes-cid - Aksa'da (Kelime-i Tevhid) okuyanlara verilecekti. Bu vasiyeti müteakip bunu herkim değiştirirse Allah'ın, meleklerin ve bütün halkın lâneti onun üzerine olsun denilmektedir.

2 — Ayrıca onbin filori vasiyet ediyor. Bundan bin filorisi sâdâte yani Hazret-i Peygamber'in ahfadına dağıtılacak. İkibin filori ile yetmiş bin kerre (Kelime-i Tevhid) yani (*Lâ-ilâhe ill'Allah*) ve yetmiş bin kerre salâvat ' getirilerek sevabı kendisine

¹ Filori altın mukabili olarak kullanılmıştır : filori veyahut filorin onbirinci asırda üzerinde bir Zaubak çiçeği resmolunarak Floransa şehrinde basılmış altının adıdır; bilâhare bu isim Avrupa'da basılan altınlara da âlem olarak Osmanlı memleketinde de filori denilmiştir (*Takrim-i meskûkât-i Osmaniyye - İsmânil Gâlip* S. 54, 55 den hülâsa).

² Hatıym, Kâbe'nin kuzey batı duvarının karşısında beyaz mermerden yarım daire şeklinde 82 H (701 M) de Huccac tarafından yapılmış duvardır. Bu Hatıym'ın yani duvarın yüksekliği bir ve kalınlığı bir buçuk metre olup iki ucu Kâbe'nin kuzey ve batı köşelerinden ikişer metre uzaktadır. Hatıym ile Kâbe'nin arasındaki yarım daire şeklindeki saha evvelce Kâbe'nin bir kısmı olduğu için ehemmiyeti halizdir, tavaf esnasında buraya ayak basılmaz. Hatıym'ın dış tarafından ve mümkün mertebe yakınından geçilir. (*İslâm Ansiklopedisi - Kâbe maddesi* C. I, S. 6 ve 7) ve *Mir'at-i Mekke* C. I, Kısım-ı sani S. 937.

³ Salâvat "Allahümme salli alâ Seyyidina Muhammed" demektir.

yani Sultan Mura'd'a bağışlanacak. Yine onbinden geriye kalan yedibin filori bitinceye kadar da gece ve gündüz kabri üzerinde *Kur'an-i Kerim* okunacaktır. Bu vasiyeti tebdil ve tağyir edenlere yukarıki birinci benddeki gibi beddúa etmektedir.

3 — Doksan beşbin akçaya satın almış olduğu bir miskalden ' ziyade ağırlıktaki bir yarı delik kızıl yakut olan bir yüzüğü satılacak ve her ne tutarsa bitinceye kadar ruhu için gece ve gündüz *Kur'an-i Kerim* okunacak. Burada da bu vasiyeti tebdil ve tağyir edenlere beddúa etmektedir.

4 — Diğer bir elmas yüzüğünün satılmasını ve şayet o sırada satılmazsa rehin konularak alınacak para ile kabre defninden evvel yetmiş bin kerre (Kelime-i Tevhid) okunmasını ve bu yüzüğün bilâhare satılmasını vasiyet ediyor.

5 — Yine malından vasiyet ettiği bin filori ile iskat-ı hac ve hilesiz iskat-ı salât edilecektir. Değiştirenlere beddúa ediyor.

6 — Vefatından sonra Bursa'da kendisinden evvel vefat etmiş olan oğlu Alâeddin (Ali) nin ' mezarının üç, dört zira' kadar ' uzağına defnedilmesini ve cesedinin örülmüş olan lahde değil sünnet-i seniyye üzere toprağa konulmasını tesbit ettirmiştir.

7 — Malından beşbin filori sarfedilerek etrafı duvar, fakat üstü açık bir türbe yapılacak ve hafızların *Kur'an* okuyacakları yerin üzeri kapalı, fakat kabrinin üstüne yağmur yağması için oraya tesadüf eden kısım örtülmeyecek.

8 — Kendisinden sonra evlât ve ahfadından, soyundan sopundan hiç bir kimse yanına defnolunmayacak.

⁷ Bir miskal, birbuçuk dirhem yani dört gram 7-8 küsurdur. Miskal, örfi ve şer'i olarak iki türdür. Miskal-i örfi yirmi dört karat olup, miskal-i şer'i ise yirmi kırattır. Bir karat, dört buğday yani yirmi santigram ve küsurdur.

⁸ Sultan Mura'd'ın aşağıda yazılan tercüme-i halinde görüleceği üzere Alâeddin Boy, Amasya sancak beyi iken 846 H (1442 M) de vefat etmiş, Bursa'ya getirilerek defnedilmiştir.

⁹ Bir zira 75,8 olduğuna göre oğlunun kabirinden ikibuçuk, üç metre kadar uzağına defnini vasiyet etmiştir.

9 — Bursa'dan başka yerde vefat edecek olursa perşembe günü kabre konulmak üzere cenazesi Bursa'ya nakledilecek.

10 — Azadsız kölelerinden, içoğlanlarından gerek yanında ve gerek timarda olanlar vefatından kırk gün evvel azad olacaklar. Bunlardan başka ne kadar içoğlanı varsa onlar da kendisinin ölümünden kırk gün önce azad edilecekler, bunlardan maada Saruhan ilinden kendisiyle beraber gelecek yanında bulunan alufeciler, kapıcılar, solak ve çadır mehterleri, doğancılar, sekbanlar, atoğlanları, harben-deler, devceci ve aşçılar¹⁰ vesair hür cinsinden ne kadar maiyyeti varsa onlar da yine vefatından kırk gün evvel serbest olacaklar.

11 — Bu vasiyet-nâmenin infaz ve tatbikına Osmanlı memleketinin Vezir-i âzamı vasiy ve Bursa kadısı veya naibi ile Bursa'daki medresesinin Müderrisi nâzir olacaklar.

12 — Sonunda bu vasiyet-nâmeyi herkim ki tebdil ve tağyir edecek olursa Allah'ın, meleklerin ve halkın lâneti onun üzerine olsun denilerek bunun 850 Cemaziyelahirinin ortalarında (Ağustos 1446) tertip edildiği beyan olunmuştur.

İkinci Murad'ın bu vasiyet-nâmesinden Osmanlı tarihleri de bahsetmekte işcler de vasiyet-nâme vasiy ve nâzir tayini hakkındaki rivayetleri karışık. Bunlardan bir kısmı Halil Paşa'yı vasiy ve Sultan Mehmed'i nâzir tayin ettiğinden ve bir kısmı da yalnız vasiyet-nâme tertip ettirdiğinden ve bazıları vasiyet-nâmenin son demlerinde tertip olunduğundan ve ilk defa Mekte, Medine fakirlerine her sene tevzi edilmek üzere sıra tertibinin Sultan Murad'ın eseri olduğundan bahsetmektedirler¹¹.

¹⁰ Bu vazife sahipleri hakkında (*Osmanlı Devletinin saray teşkilâtı*) isimli eserimize bakın.

¹¹ Osmanlı tarihleri, Sultan Murad'ın vasiyet-nâmesinden bahsetmektedirler. Aşık Paşazâde (S. 140) da şöyle diyor: "Vasiyet-nâmesin yazmıştı. Halil'i nâzir tayin etmişti; oğlu Sultan Mehmed'i vasiy etmişti." *Tacüt-tevarih* (C. I, S. 4-5) "Mukaddema bir vasiyet-nâme yazdırup zımında nice vesâyâ-yi haseno" dercettiği beyan edildiği gibi *Mir'at-ı*

İkinci Murad zamanına kısa bir bakış :

Çelebi Sultan Mehmed'in Murad, Ahmed, Mahmud, Yusuf ve Mustafa adlarındaki beş oğlunun en büyüğü olan Sultan İkinci Murad 806 H. (1408 M) de Amasya'da doğmuştur.¹² Babası Çelebi Mehmed, Edirne'de nüzul isabetiyle hastalanarak hayatından ümidini kesince, oğlunu acele Amasya'dan davet etmiş; fakat Murad gelmeden evvel kendisi 23 Cemaziyel-evvel 821 (26 Mayıs 1421) de vefat etmiştir. Çelebi Mehmed'in biraderi olup aralarındaki anlaşma mucibince Bizans İmparatoru tarafından Limni adasında mevkuf bulunan Mustafa Çelebi'nin saltanat davasıyla bir gaile çıkarmaması için¹³ Çelebi

kâinat'da (Istanbul tab'ı C. 2, S. 366) "Sabika yazdıkları vasiyet-nâmesi ki içinde olan umura Halil Paşa'yı vasiyyi muhtar ve Sultan Mehmed'i nâzir tayin etmiştir, Vüzeraya gösterip, mazmununa ıshad edüp." demektedir. Solakzâde'nin kaydından vasiyet-nâmenin Sultan Murad'ın son dönünde ölümünden az evvel tanzim edildiği yolundaki kaydı (S. 186) tabii yanlıştır. Yine Solakzâde (S. 188) ile Ali Künhü'l-ahbar (C. 5, S. 222) vasiyet-nâmedeki gibi Mekte, Medine ve Kudüs fakirlerine yıldan yıla üçbin beşyüz sikke-i hasene yani altın tahsis edildiğini yazmakta ve diğer vasiyetlerini kaydetmemektedirler. Müneccimbaş'ın (C. 3, S. 366) Sultan Mehmed Huzretlerine vasiyet-nâme tahrir ettiği tarzındaki ifadesi tabii yanlıştır.

¹² Şakayik tercemesi (Mecdi) (S. 99) ve *Tacüt-tevarih* (C. 1, S. 408) ve *Ravzatü'l-ahrar* (S. 373) ve *Sicill-i Osmanî* (C. 1, S. 75) de doğumunu 806 H (1408 M) de gösterildiğine göre hükümdar olduğu zaman onsekiz yaşında bulunuyordu.

¹³ Ankara muharebesinde kaybolduğu söylenen Yıldırım Bayezid'in oğullarından Mustafa Çelebi, Timur'la beraber Semerkand'e gidip onun vefatından sonra Anadoluya gelip (*Düstur-nâme* S. 91, Profesör Mülkrimin Halil tab'ı) bir müddet Karaman Oğlu'na ait Niğde'de oturduktan sonra Bizans İmparatoru'nun yanına giderek onunla anlaştıktan sonra Rumeli'ye sahverilerek, Tırhala'yı zapt ile Selânik taraflarında faaliyetle bulunduğu sırada Çelebi Mehmed'in sül'atle yetişmesi üzerine Selânik kal'asına kaçıncıdır. Bunun üzerine Çelebi Mehmed, Mustafa

Mehmed'in ölümü gizli tutularak, " İzmir oğlu (Aydın oğlu) Cüneyd Bey üzerine sefer vardır, şayiasıyla ve tarihlerde yazılan tertiplerle Anadolu tarafına geçirilmiş ve bu sırada Sultan Murad da Bursa'ya gelmiş olması üzerine Çelebi Mehmed'in ölümünden kırk gün sonra vefatı ve oğlu Sultan Murad'ın hükümdarlığı ilân edilmiştir.

Bizans İmparatoru, Çelebi Mehmed'in ölümünü haber alır almaz, devlet erkânıyla görüşerek saltanat şeriki olan oğlu Yuvanis ile tarafdalarının ısrarlarıyla kendilerine Osmanlı topraklarından hayli yer bırakmağı va'deden Mustafa Çelebi'yi Limni'den alarak Rumeli'ye çıkarmağa karar vermişlerdir. Sultan Murad vezirleri İmparatoru bu kararından döndürmek için İstabul'a bir hey'et göndermişlerse de Yuvanis tarafdalarını kararlarından döndürmeğe muvaffak olamamışlardır.

Mustafa Çelebi Gelibolu'ya çıktıktan sonra İmparatora vermediği va'dettiği Gelibolu kal'ası teslim olmadığından o da hükümdarlığının ilk gün-

Çelebi'nin salıverilmemesi için İmparatorla bir mukavele imzalayarak bu şehzâde için İmparatora senede üçyüz bin akçe verdiği ve buna mukabil İmparator da Mustafa Çelebi'yi serbest bırakmağı kabul etmiş. Mustafa'yı Limni adasında oturtmuştu; işte bir gâlle çıkamaması için Çelebi Mehmed'in ölümünün gizli tutulması bundan ileri gelyordu.

¹¹ Çelebi Mehmed'in vefatından evvel Bizans İmparatoru tarafından Dimitriyos Laskaris Leonardiyos'un riyâsetinde Edirne'ye bir hey'et gönderilmişti. Çelebi Mehmed o sırada hasta idi; bu hey'eti kabul etmiş, iyileşince kendilerini tekrar kabul ederek görüşeceğini söylemişti. Fakat Çelebi Mehmed tekrar heyetle görüşmeden evvel vefat etmiş ise de, derhal duyulmamış, fakat hey'et reis aradan epey zaman geçtikten sonra ölmüştü duymuş ve üç, dört yerden adam tâyini ile keyfiyeti İstabul'a bildirmek istemişse de yolların kapalı olmasından dolayı, bunlar bir iş görememişlerdi. Bunun üzerine Leonardiyos, Mora yoluyla Çelebi Mehmed'in vefatını İmparatora duyurabilmişti. *Frances* (Bon tab'i S. 113 - Mirmiroğlu tercemesi).

nünde bunun bırakacağı fena tesiri göz önüne alıp, ¹² va'dini bil'ahare yerine getireceğini beyan ederek doğru Edirne'ye gidip tahtına oturmuş ve ilk olarak adına para kestirmiştir.

Mustafa Çelebi'ye karşı Boğaziçi yoluyla -çünkü Gelibolu Mustafa'nın elinde idi- Bayezid Paşa kumandasında kuvvet sevk edilmiş ise de bu kuvvet Mustafa Çelebi tarafına geçtiğinden Bayezid Paşa da o tarafa geçtikten sonra katlolunmuş ve bunu müteakip Mustafa Çelebi, Rumeli kuvvetleriyle birlikte Anadolu'ya geçerek Bursa üzerine yürümüş ve tarihlerde görüldüğü üzere Ulubad suyu önünde mağlub olmuş ve sür'atle takib edilerek Edirne'nin kuzeyinde yakalanarak Edirne'de katledilmiştir 825 H. (1422 M.).

İkinci Murad, kendisi için bu korkulu gaileyi geçiştirdikten sonra, Mustafa Çelebi'yi serbest bırakan İstabul İmparatoru üzerine yürüyerek şehri muhasara ederek iyice sıkıştırdı, fakat üzerinden bu tehlikeyi atmak isteyen Yuvanis, Hamideli (Isparta) Sancak Beyi olup Murad'ın hükümdarlığı üzerine Karaman Oğlu'nun yanına kaçmış olan Çelebi Mehmed'in küçük oğlu Mustafa Çelebi'yi İstabul'a getirterek onu Anadolu'ya yolladı. Mustafa Çelebi Bursa ve İznik taraflarına gelerek İznik'te hükümdarlığını ilân eylediğün-

¹² Behiştî tarihi (kütüphanemizdeki nüsha S. 56) Gelibolu muhafızı Şah Melik Bey'in Gelibolu kal'asını Mustafa Çelebi'ye teslim etmediğini ve *Künhü'l-ahbar* (C. 5, S. 198) Mustafa Çelebi'nin, Gelibolu'yu İmparatora teslim etmek istemesine karşı kal'a muhafızı Şah Melik'in buna mani olduğunu ve *Frances* ise (Bon tab'i, S. 115) Gelibolu'nun Rumeli'nde Türklerin mukaddes şehri olması sebebiyle buranın teslim edilmediği ve *Halkondil* (Chalcondyle) de *Histoire de la decadance de l'empire Grec et l'etablissement de celui de Turcs* (1632, Paris tab'i S. 107) Mustafa Çelebi'nin kal'ayı İmparatora teslim arzusu daha saltanatının ilk gününde su'i tesir yapacağı için kendisine taraftar olan Türklerin ısrarlarıyla bundan vazgeçtiğini yazmaktadırlar.

den Sultan Murad Edirne muhasarasını kaldırarak biraderinin üzerine gitti ve onu yakalatarak ve öldürterek galesini basdırdı 826 H. (1423 M.).

Bunu müteakip Candar Oğlu İsfendiyar Bey'in Gerede ve Bolu taraflarına yapmış olduğu taarruz da bizzat İkinci Murad'ın kumandasındaki kuvvet tarafından bertaraf edildi. Mağlup olan İsfendiyar Bey torunu olan bir kızı (İbrahim Bey'in kızı) vermek ve *Bakır küresi* madeni hasilâtının her sene bir mikdarını Osmanlılara terketmek suretiyle sulh yaptı.

Sultan Murad'ın cülüsünü müteakip çıkan dahili vaziyet dolayısıyla fırsatı kaçırmak istemeyen Karaman Oğlu Mehmed Bey, Hamid Oğlu Osman Bey ile ittifak ederek Antalya'yı zaptetmek istemişti. Antalya muhafızı Firuz Bey oğlu Hamza Bey bunların birleşmelerinden evvel dayanarak Osman Beyi bir baskınla öldürmüş ve Antalya'yı muhasara etmiş olan Karaman Oğlu da kaladan atılan topun bir parçasıyla maktul düştüğünden o tehlike de bertaraf olmuştur 826 H. (1423 M.).

Karaman Oğlu Mehmed Bey'in ölümüyle oğlu İbrahim Bey hükümdar olmak istediye de kendisine Niğde ve havalisine sahip olan amcası Bengi Ali Bey rakip çıkarak Konya'yı işgal eylediğinden İbrahim Bey, Sultan Murad'a iltica eyleyerek yardım istemiştir. Bunun üzerine Sultan Murad, Ankara muharebesini müteakip Timur tarafından Karaman Oğlu'na verilmiş olan yerlerin iadesi şartıyla İbrahim Bey'e yardım etmiş ve bu suretle amcasını mağlup eden İbrahim Bey Karaman Beyliği'ne geçmiştir. 827 H. (1424 M.).

Anadolu vaziyetini yoluna koyan Sultan Murad Edirne'ye giderek serkeşlikten vaz geçerek itaatini arzeden Eflâk Beyini kabul etmiş ve bu sırada Bizans İmparatoru tarafından gönderilen bir hey'et vasıtasıyla Yuva'nis

ile dostluk te'sis eylemiştir (1424). Yine aynı senede Sırp Despotu İstefan Lazaroviç bir Türk hey'eti ile Alman İmparatorluğu'na intihap edilmiş olan Macaristan Kralı Sigsmond'a gönderilerek hem imparatorluğu tebrik edilmiş ve hem de iki senelik bir anlaşma yapılmıştır.

Bundan bir sene sonra yani (1425) te Osmanlı hükûmetinin nüfuzu altında bulunan Mentese ili buranın hükümdarı İlyas Bey'in vefatiyle doğrudan doğruya ilhak olunarak Aydın oğlu Cüneyd Bey'in de katlile İzmir ve havalisi işgal olunmuştur.

830 H. (1427 M.) de Amasya valisi Lala Yörgüç Paşa o havalideki Türkmen beylerinin nüfuzunu kırarak onları tamamen hükûmetin hüküm altına aldığı gibi ertesi sene de Canik ve havalisindeki Türkmen Beyi Alparslan oğlu Hüseyin Bey'in elinden de Samsun muntikasını alarak Hüseyin Bey'e Rumeli'de Çermen Sancak Beyliğini verdi.

832 H. (1428 M.) de Germiyan hükümdarı Yakup Bey erkek evladı olmadığından memleketini kız kardeşinin torunu olan İkinci Murad'a terketmek üzere Edirne'ye geldi ve avdetini müteakip vefat ettiğinden Kütahya ve diğer Germiyan şehirleri Osmanlılara geçti.

Osmanlı devletine vergi ve asker veren Sırp Despotu Lazaroviç evlât bırakmadan vefat ettiğinden yerine kız kardeşinin oğlu Jorj Brankoviç geçmişti (1427). Yeni despot icabında Osmanlılara karşı kendisini müdafaa için Alman İmparatoru ve Macaristan Kralı Sigsmond'a Kolombaç (Güvercinlik) kalasıyla diğer bazı müstahkem mevkiileri vermişti. Halbuki eski Sırp Despotu Kolombacı, borcuna mukabil bir Sırp beyine vermiş olup burasını işgal eden Sigsmond da bu parayı vermediğinden dolayı Sırp beyi kal'ayı Osmanlılara teslim etti (1428). Sigsmond kuvvetleri burayı almak istedilerse de muvaffak olamadılar. Yeni Sırp Despotu

Brankoviç¹⁰ eskisi gibi Osmanlılara vergi ve asker vermeyi kabule mecbur oldu.

Bundan sonra Sultan Murad bizzat sefere çıkarak iki defa Osmanlılar tarafından zaptolunarak sonra tekrar Bizanslılara geçen ve en son Venediklilere satılmış olan Selâniği muhasara ederek 833 H. (1430 Mart) da aldı ve 1431 Ekim ayında da Yanya alındı.

Osmanlıların Avrupa kıtasındaki asıl çekişmeleri Eflâk ve Sırbistan üzerinde himaye rolü oynayan Sigsmund ile oldu. Fakat neticede Macarların kendisini müdafaa edemeyeceğini anlayan Eflâk Beyi Vlad Drakul Osmanlı hâkimiyetini kabule mecbur oldu (1433). Yine Macarların teşvikiyle metbuu Osmanlı devletine karşı serkeşlikte bulunan Sırp Despotu üzerine İshak Bey kumandasıyla sevk edilen kuvvetlere karşı mukavemet edemeyen Jorj Brankoviç Macarlarla münasebetini kismeye mecbur olmuş ve kızı Maryayı Sultan Murad'a nişanlamıştır.

1433 de Evranus oğlu Ali Bey'in Macaristan'a yaptığı akının muvaffak olmaması üzerine Brankoviç Karaman oğlu İbrahim Bey'le Sultan Murad aleyhine bir ittifak yapmış (1434) ve Macarların teşvikiyle faaliyete geçmek istemişti. Despotun müttefiki olan Karaman oğlu Beyşehir ve Isparta'yı işgal ettiği sırada Sırp Despotu ile Macar kuvvetleri Kolombaç kal'asını almak üzere taarruza geçtilerse de Rumenli Beylerbeyisi Sinan Paşa'nın yetiştirmesi üzerine muvaffak olamadılar. Bunun müteakip Sultan Murad ordusunun başında olarak Karaman oğlu üzerine yürüyerek İbrahim Bey'in eline geçen yerleri geri aldıktan sonra da-

ha ileri gitmiyerek geri döndü 838 H. (1435 M.). Sultan Murad'ın Rumenli'ye dönmek istemesi Macarlara karşı harekete geçmek içindi. Murad'ın Edirne'ye dönmesi üzerine Sırp Despotu, padişaha nişanladığı kızını Osmanlı sarayına göndermek suretiyle işi geçiştirdi. (1436). Fakat Sultan Murad'ın, Eflâk Beyile, Sırp Despotunun, Macar Kraliyle aralarını açmak için onları Macaristan akınına sevk etmesine rağmen Brankoviç, Macarlara karşı sadıktı. Bunun üzerine Sultan Murad, Sırp Despotunu merkezi olan Semendire'nin anahatlarıyla beraber Edirne'ye davet ettiyse de özür dileyerek gelmediği gibi Semendire'yi tahkim etti ve fakat her ihtimale karşı bir oğlunu Edirne'ye yolladı ve Greguvar adındaki oğlunu Semendire'de bırakarak kendisi diğer oğliyle beraber Macaristan'a kaçtı.

Sırbistan'a sevk edilen kuvvetler üçbuçuk ay muhasaradan sonra Semendire'yi alarak Greguvar'ı esir ettiler. Burasını kurtarmağa gelen Macar kuvvetleri mağlup edildiği gibi Macaristan'a karşı da akın yapıldı; Semendire Beyliği Paşayığıt oğlu Turhan (Turahan) Bey'e verildi. Bu suretle bütün Sırbistan alındı. Ve yalnız Sırp'lılar tarafından Macarlara verilmiş olan Belgrat kalmıştı; burası da muhasara edildi ve yeni Macar Kralı ve Alman İmparatoru (Alber) in muhasaranın kaldırılmasına dair olan müracaatına ehemmiyet verilmedi ve bundan başka Transilvanya'ya da akınlar yapıldı; fakat 845 H. (1441 M.) ve ertesi sene yapılan bu iki büyük akının ikisi de Osmanlı akıncılarının mağlubiyetiyle neticlendi. Osmanlı kuvvetleri Macar sergerdelerinden Hunyadi Yanoş (Jan Hunyad) tarafından mağlup edilmişlerdi.

Bu iki büyük mağlubiyet Hunyadi Yanoş'un Avrupa'da şöhretine sebep olduğu gibi Papa IV. Öjen'in teş-

¹⁰ Sırp Despotu Jorj Brankoviç'e Osmanlı tarihlerinde Vilk. (Vulk) oğlu denilir. Babası Vulk Brankoviç olduğundan Vulk oğlu diye meşhurdur.

vikiyile Macaristan Kralının¹⁷ kumandası altında Macar, Sırp, Eflâk ve Almanya'daki müteaddit prensliklerin kuvvetlerinden müteşekkil bir haçlı ordusu Osmanlı'lara karşı taarruza geçti; Osmanlılar aleyhine olan bu ittifağa Anadolu'da Karaman oğlu İbrahim Bey'de dahil olmuştu. Bu suretle Osmanlı devleti Avrupa ve Asya'da tehlikeli duruma düşürüldü. 847 H. (1443 M.).

Osmanlı kuvvetleri Morava ve Niş muharebelerinde mağlûp oldular. Sultan Murad üçüncü İzladı muharebesinde bizzat bulundu; fakat Haçlılar Balkan'ı aşarak Yalvaç muharebesinde tekrar muvaffakiyet elde ettiler ve işte bu mücadele esnasında Anadolu'da Karaman oğlu'nun da taarruzu vukua geldi; o da Küthya ile Ankara arasındaki yerleri tahrip ettikten sonra Akşehir ve Beyşehir'i zaptetti.

Nihayet Sultan Murad, Sırp Despotu vâsıtasıyla sulh için müracaat etti; Macaristan Kralı Vlâdislas tarafından kabul edilen teklif üzerine Edirne'ye gelen murahhas heyetiyle Osmanlı murahhasları arasında bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşma gereğince, Semendire, Şehirköy Krosvaç Sırp'lı'lara iade edilecek ve Osmanlı Hükümeti Eflâk'dan elini çekecekti. Muharebede esir düşmüş olan padişahın eniştesi Vezir-i azam Halil Paşa'nın kardeşi Mahmud Bey yetmiş bin duka mukabilinde serbest bırakıldı. Sultan Murad tarafından tasdik edilen muahede Macar Kralı tarafından tasdik edilmek üzere Macaristan'a gönderildi. Musalâha şartlarından birisi de Sırp Despotu'nun iki oğlunun iadeleri idi 848 H. (1444 M.).¹⁸

¹⁷ Macaristan Kralı ve Alman İmparatoru Alber (1439) da vefat etmiş ve Macaristan Krallığı için ihtilâf çıkmış ve neticede Polonya Kralı Vlâdislas, Macaristan Krallığına getirilmiştir.

¹⁸ Semendir'e'nin zaptından sonra esir edilen Greguvar'la beraber, despotun muharebeden evvel Edirne'ye göndermiş olduğu diğer oğlu gözlerine mil çekilerek Toka'da gönderilmişlerdi.

Muahede Seğedin de bulunan Kral Vlâdislas tarafından tasdik edilerek hey'et geri döndü ve işte bu sırada saltanatı oğlu Manisa Valisi Mehmed'e terk eden İkinci Murad, Karaman oğlu üzerine yürüdü. Din düşmanlarıyla uğraşan bir İslâm devletini arkadan vuran diğer bir İslâm devlete karşı ne yapılmak lâzım geldiğini Suriye ve Irak'ın büyük dört mezhep ulemasına sordu, bu suretle Karaman oğlu aleyhine aldığı fetvalara istinaden¹⁹ İbrahim Bey üzerine yürüdü. Onun yapmış olduğu tahribâta mukabil o da müthiş tahribât yaptı; Karaman oğlunu gözükmeyerek kaçtı, nihayet zevcesi olan padişahın kız kardeşinin tavassutu ve gönderilen bir hey'et vasıtasıyla ağır bir ahidnâme imzalamaya mecbur edildi²⁰. Sultan Murad bundan sonra Manisa'ya istirahat çekildi²¹.

Seğedin'de imzalanan muahedeyi Papa kabul etmedi; bu hususta İstanbul İmparatoru da Papa'yı teşvik etti ve Çanakale Boğazı donanma ile kapatılacak olursa, Anadolu'dan Rumeli'ye asker geçirilemeyeceği için Türkerin mukavemet edemeyeceklerini bildirmişti. Filhakika haçlıların karadan taarruza geçtikleri sırada Papalık bayrağıyla gelen bir donanma da Boğazı kapattı. Bu tehlikeli durum üzerine devlet erkânı görüşerek Sultan Murad'ı Başku-

¹⁹ Karaman oğlu aleyhine fetva verenler Şafii mezhebi âlimlerinden meşhur allâme Kadî'l-Kuzat ve Şeyhü'l-İslâm Şahabuddin Ahmed Askalânî ve Hanefî mezhebinden Kadî'l-Kuzat ve Şeyhü'l-İslâm Sadeddin Deyri ve Maliki mezhebine mensup Kadî'l-Kuzat Şeyhü'l-İslâm Bedruddin Tunusî ve Hanbelî mezhebi ulemâsından Kadî'l-Kuzat ve Şeyhü'l-İslâm Bedruddin Bağdadî ve Hanefî mezhebi âlimlerinden Abdüsselâm Bağdadî'dir; bu fetvaların fotoğrafları Türk Tarih Kurumu'nun mecmuası olan *Belleten*'in birinci sayısında Karaman oğlu İbrahim Bey'in vakfiyesi münasebetiyle neşredilmiştir.

²⁰ Bu ahidnamenin metni için Bk. *Belleten* (Sayı : 1, S. 66).

²¹ Dukas ile Kalkondil, Sultan Murad'ın saltanattan çekildikten sonra Bursa'da oturduğunu yazarlarsa da doğru değildir.

mandan olarak ordunun başına davet ettiler; Sultan Murad kırk bin mevcutlu Anadolu kuvvetleriyle beraber Çanakkale Boğazı'nın düşman donanmasıyla kapanması sebebiyle İstanbul Boğazı'nda Anadoluhisari'na geldi; Vezir-i azam Halil Paşa tarafından konulan topların himayesinde olarak her bir nefer için bir altın mukabilinde Ceneviz gemileriyle karşı Rumeli sahiline geçti ve süratle Edirne'ye geldi; oğlu Sultan Mehmed'i Vezir-i azamla orada bırakarak Varna taraflarına gelmiş olan müttefikleri üzerine gitti; tarihlerde meşhur olan Varna muharebesini kazandı 29/Recep/848 (11/Kasım/1444) : Bu muharebede Macar Kralı Vîâdislâs ile Papa'nın Macaristan Kardinali olup muahedenin bozulmasında âmil olan Julyen Sezarini maktul düştüler.

Muharebeden sonra Edirne'ye dönmüş olan Sultan Murad, oğlunu Manisa'ya göndererek ikinci defa hükümdâr oldu (takriben Şevval 848/Ocak 1445) ²³ İkinci Murad, Varna muzafferiyetini bir nâme hediyeler ve yirmi beş kadar esir ile Azeb Bey'in riyasetindeki bir hey'etle Memlûk-Sultanı Melik Zahir Çağmağ'a bildirdi. Esirler, Macar ordusunun hatırlı olanlarından olup harp kıyafetleriyle yollanmışlardı. Bunlar 21/Zilhicce/848 (31/Mart/1445) de Kahire'ye girmişlerdi.²⁴

İkinci Murad bir seneye yakın bir zaman saltanatta kaldıktan sonra oğlunu ikinci defa hükümdâr yaparak tekrar Manisa'ya çekildi. Sultan Mehmed, babasının saltanattan çekilerek kendisinin hükümdâr olduğunu Memlûk Sultanına bildirmiş ve bu münasebetle bir takım hediyeler de göndermişti; yeni hükümdârın nâmesiyle hediyeleri 3/Şevval/849 (2/Ocak/1446) Cumartesi günü Kahire'ye varmıştır ²⁵. Bu tarihe göre İkinci Murad'ın Şaban 849 sonları veya Ramazan başlarında (1446 Kasım veya Aralık) hükümdarlıktan çekilmiş olması muhtemeldir.

İkinci Mehmed'in bu ikinci hükümdarlığı da pek az sürmüştür. Zilhicce 849 (Mart 1446) da Edirne'de büyük bir yangın çıkmış ve bunu yenîçerilerin isyanı takibeylemiştir. Vezir-i azam Halil Paşa yenîçerilerin yevmiyelerine yarımşar akça zammiyle ²⁶ bu ayaklanmayı bastırmış ise de, devlet erkânıyla görüşerek devletin kavi ellerde bulunması lüzumuna yani Sultan Murad'ı tekrar hükümdarlığa da'vete karar vermişler ve lâzımgelen tertibatı aldıktan sonra genç hükümdârı bir av eğlencesi için bir kaç gün Edirne'den çıkararak Sultan Murad'ı getirip hükümdâr ilân edip Sultan Mehmed'i tekrar Manisa'ya göndermişlerdir ²⁷.

Sultan Murad bu üçüncü defaki hükümdarlığı sırasında 850 H. (1446 M.) de Turhan Beyi Mora üzerine

²² Edirne'de bulunan Sultan Mehmed, Varna muzafferiyetini haber alınca Feridun Bey Münşe'atı'na göre (1264 tab'i, C. 1, S. 214, 216), bunu 848 Ramazan sonları (1445 Ocak) tarihli nâmesiyle Timurilerden Şahrûh Mirza ile Karaman oğlu'na bildirmiştir. Ben buna göre metindeki tarihi gösterdim.

²³ *Et-tibrû'l-masbûk fi zeyl's - sülûk* (Sehavi) Ayasofya Kütüphanesi No. 3113, S. 191 ve *Havâdîsü'd-dükkur* (İbni Tagriberdî) aynı kütüphane No. 3185, S. 35. Osmanlı tarihlerinde gönderilen esirin Aşık Paşazâde'ye göre (S. 133) yirmi dört ve *Tacî't-terarih* (C. 1, S. 383) ve ondan nakleden tarihçelere nazaran yirmi beş olduğu yazılıdır. Arap müverrihi Sehavi ile İbni Tagriberdî gelen esirlerin on altı olduğunu yazmak-

tadırlar. İhtimal ki bunların bir kısmı yolda ölmüşlerdir.

²⁴ Sehavi (S. 216) ve İbni Tagriberdî (C. 1, S. 42)

²⁵ Meskûkât mütehasası merhum Miralay Ali Bey bu isyana para ayarının bozulmasının sebep olduğunu beyan ediyor *Türk Tarih Encümeni mecmuası* sene 16, S. 82).

²⁶ Halkondil (1632 Paris tab'i - S. 155) ve Hammer (Atâ Bey tercemesi - C. 2, S. 225) *Oruç bey tarihî* (S. 59) Edirne'ye getirilen Sultan Murad'ın ava çıkarak sırada Sultan Mehmed'in hal'edildiğini beyan ederse de Halkondil'in nakli akla daha mülayim geliyor. Diğer rivayetler de vardır. Oruç Bey'in diğer nüshasında (S. 121) hal' hususunda yenîçerilerin vezirlerle ittifakından bahsediliyor.

sevk ve arkasından kendisi de giderek Mora Despotu Kostantin (daha sonra Bizans İmparatoru olan zat) tarafından tahkim edilmiş olan meşhur Korent berzahını yıkarak Mora'ya girerek Kostantin'i vergiye bağladı ve ertesi sene Arnavutluk seferini yaptı. Kroya kal'asını aldı. Bu seferinde beraberinde onyediy yaşındaki oğlu Şehzâde Mehmed vardı.

Varna mağlûbiyetinin acısını çıkarmak isteyen Macaristan saltanat naibi Hunyadi Yanoş'un²⁷ harbe hazırlandığını Arnavutluk seferinden dönüşünde haber alan Sultan Murad, Sofya'da kalarak hazırlığa başladı. Hunyadi Yanoş'un kumandasında Macarlardan başka Eflâk, Bohemya ve Alman kuvvetleri vardı. Arnavutluk Beyi İskender de kendisine yardımı vaatmişti. Varna muharebesinden ders almış olan Sırp Despotu Jorj Brankoviç tarafsız kaldı. Muharebeden evvel Sultan Murad, Yanoş'a bir hey'et yollayarak sulh teklif etti ise de, red cevabı aldı. 1448 Ekim ayının onyedisinden on dokuzuna kadar üç gün devam eden meşhur ikinci Kosova muharebesinde Eflâk Voyvoda'sının ve Vezir-i azam tarafından bir takım vaadlerle Macarların ayrılması üzerine müttefik kuvvetleri bozuldu; Hunyadi Yanoş askerini iğfal ederek daha geceden kaçmıştı.

İkinci Murad, Kosova savaşından sonra sefer yapmadı ve 855 Muharreminin birinci Çarşamba günü (3/Şubat/1451) kuşluk vakti humma veya nüzûl isabetiyle Edirne'de vefat etti.²⁸

²⁷ Kral Vlâdislâs'ın Varna muharebesinde katlınden sonra eski Macar Kralı ve Alman İmparatoru olan ve (1439) da vefat eden Albe'r'in henüz küçük yaşta olan oğlu Vlâdislâs büyülmeye kadar Hunyadi Yanoş saltanat naibi olmuştu.

²⁸ İkinci Murad'ın vefatı tarihi ve günü hakkında tarihlerde ihtilâf vardır. Behiştî (kütüphanemizdeki nüsha - S. 89) Sultan Murad'ın 855 Zilhiccesinin yirmi beşinde hummaya tutularak, 851 Muharreminin başında vefat ettiğini yazıyorsa da senesinde yanlışmıştır. (*Behcetü't-tevarih* Nuruosmanlıye nüshası,

Ölümü gizli tutularak oğlu Sultan Mehmed'e haber gönderildi. Sultan Murad bir gün Edirne yakınında iki nehrin birleştiği ada mevkiine giderek oradaki köşklerin birinde eğlenmiş ve ertesi günü kendisine nüzûl isabet ederek sa-rayına getirilip üç gün sonra da vefat etmiştir²⁹.

Sultan Mehmed Muharrem'in on altısında Edirne'ye gelerek üçüncü defa hükümdar oldu (18/Şubat 1451)³⁰. Sultan Murad vefat ettikten sonra ölü-

No. 3059) ve *Oruç Bey tarihi* (S. 94) *Tarih-i Ebû'l-feth* (S.33) *Karamanî Mehmet Paşa tarihi* (Profesör Mükremin Halil tercemesi - Türkiye yayını neşriyatından- S. 349) *Lutfî Paşa tarihi* (S. 168) ve *Gazavat-ı mâmentü* manzum mukaddemesi (Lâtfî Paşa tarihinin merhum Âli Bey tarafından tahşiyesi aynı sahife) vefatın 855 Muharreminin birinci Çarşamba günü olduğunda ittifak etmişlerdir. *Tacü't-tevarih* (C. 1, S. 406) vefatın 855 Muharreminin üçüncü Cuma günü olduğunu beyan edip, Solakzâde (S. 186), Münecim Başı (C. 3, S. 363) ve *Güldeste* (Bursalı Belig - S. 35) ve diğer *Tacü't-tevarih*den nakil yapanlar aynı tarihi gösteriyorlar. *Havadisü'd-düher* ise Muharrem'in yedisinde vefatı gösterir. *Sicill-i Osmanî* vefatı 855 Muharrem'in üçüncü günü olarak kaydettikten sonra Muharrem'in üçü veya yirmi beşi olduğu hakkında da ihtilâf vardır diyor. Hamm'er'in kaydına göre (C. 2, S. 249) 1451 Ocak ayının sonlarında vefat etmiştir. Halkondil ile andan naklen Hamm'er nüzûl isabetiyle vefat ettiğini zikrederler. Sultan Murad'ın Bursa'daki türbesinin kapısı üzerindeki kitabeden Muharrem'in birinci günü kuşluk vakti vefat ettiği anlaşıyor. Kitabenin üçüncü satırı şöyledir :

(السلطان ابن السلطان السلطان مراد بن السلطان
محمد بن السلطان بايزيد خان بواء الله تعالى علي
غرف الجنان واقض عليه شايب الغفران ضحوة
الارباب غرة محرم الحرام سنة خمس وخمسين وثمانماية
بجعة التواريخ « در روز هشتمين كه غرة ماه محرم
سنة خمس وخمسين بود روز چهارشنبه آوازه ارجى
الى ربك بكوش هوش شريف در رسيد » (S. 326)

(S. 326). Dokas (Bon tab'ı - S. 229) Nüzûl isabetiyle üç gün hasta yattıktan sonra dördüncü günü (1450) senesi Şubat ayının ikinci günü vefat ettiğini beyan ediyor ki, hakiki vefattan bir sene evveldir.

²⁹ Dokas (Bon tab'ı - S. 229).

³⁰ Aşık Paşazâde (S. 140), Âli (C. 5, S. 221), *Tacü't-tevarih* (C. 5, S. 406) *Mir'at-i kâinat* (1290 İstanbul, tab'ı - C. 2, S. 367) S o-

mü oğlu gelinceye kadar saklandı ve sonra cenaze namazı kılınarak vasiyeti mucibince İshak Paşa vâsıtasıyla Bursa'daki türbesine defnolundu. Vefat edeceğini hissedince vasiyetnâmesini vezirlerine göstererek onları işhad eylediği rivayet edilir³¹. Türbesi Bursa'nın Muradiye Mahallesi'ndeki Cami'inin sağ tarafında olup dört mermer direğe istinat ettirilmiştir. Türbenin üzeri açık ve kabrinin üstü de topraktır³². Vefatında kırk dokuz yaşında olup hükümdarlığı otuzbuçuk senedir³³. Osmanlı tarihlerinin

lukzâde (S. 187) ve Müneccimbaşı (C. 3, S. 363) Sultan Murad'ın cesedinin on gün gizlendiği ve oğlunun ayın onaltısında cülûs ettiğini yazarlar. Bu tarihler Sultan Murad'ın vefatını Muharrem'in üçü olarak kabul ettikleri için onüç gün halktan gizlendiğini kaydetmişlerdir. Murad'ın vefatının Muharrem'in birinde vuku bulduğuna göre cesedi onaltı gün beklemiş oluyor. Karamanî Mehmed Paşa ve Lutfî Paşa tarihleri Sultan Murad'ın ölümünü Muharrem'in birinde ve cülûsunu da aynı ayın onaltısında göstermişlerdir.

³¹ *Mir'at-i kâinat* (İstanbul tab'ı - C. 2, S. 365 ve 366).

³² Sultan Murad'ın türbesine bitişik ve kapısı Sultan Murad'ın türbesinin içinden olan diğer türbede üç şehzade ile bir kadın kabri vardır. Bunlardan ikisi Murad'ın oğullarından Alâeddin ile ikinci Mehmed'in boğdurduğu İsfendiyar Bey'in torunundan olan küçük Şehzade Ahmed ve üçüncüsü de İkinci Bayezid'in oğlu Amasya Valisi Şehzade Ahmed'tir. Gerek *Güldeste*'de ve gerek Gazzizâdenin *Vefiyat Mecmuası*nda İkinci Murad'ın Amasya valisi olan oğlunun Bursa'da Şehzade Orhan ile beraber Sultan Murad türbesi civarında medfun oldukları yazılmıştır. Alâeddin türbesindeki kadın kabri İkinci Murad'ın kızı Şehzade Hatun'a aittir.

³³ Şükrullah hicret tarihi hesabıyla otuz sene altı ay yedi gün hükümdar olduğunu yazıyor. *Tacü't-terarih* de (C. 1, S. 408) de Sultan Murad'ın doğum ve hükümdarlık ve ölüm tarihleri hakkında şu beyitler görülüyor :

خان مراد بن محمد ابن سلطان بايزيد
هشتمد و شش بود، ولودش چو ديدم در كتاب
بافت سلطانى گذشته هشتمد و بيست چهار
از حساب هجرت آن شافع بود الحساب
هشتمد و پنجاه و پنج از دار دنيا درگذشت
كشست سلطان سرر كنود دار التوا

yazdıklarına göre orta boylu, açık alınlı, geniş omuzlu, kırmızıya mail beyaz yüzlü, kumral kaşlı ve güler yüzlü imiş³⁴.

İkinci Murad'ın yaş sırasıyla Ahmed, Alâeddin, Mehmed, Hasan, Orhan ve Ahmed isimlerinde altı oğlu olmuştur. Bunlardan Ahmed, Amasya Sancak Beyi iken vefat etmiş olup, bir kayda göre Amasya'da ve diğer rivayete göre de Bursa'da babasının türbesinin yanındaki kısmında medfundur. Sultan Murad'ın vasiyetnâmesinde yalnız şehzâde Alâeddin'den bahsedildiğine ve o devirde yaşamış olan Sultan Murad'ın muhasibi Şükrullah'ın yazdığına göre Amasya'da medfun olması iktiza etmekte ise de Amasya'daki şehzâdeler türbesinde bu isimde bir şehzâde görülüyor³⁵. Büyük şehzâde Ahmed'in 838 H. (1434 M.) de Amasya Valisi olup 841 H. (1437 M.) de vefat ettiğini *Amasya tarihi* yazmaktadır³⁷. Levha

³⁴ Solakzâde (S. 139), Müneccimbaşı (C. 3, S. 336), *Güldeste-i riyaz-ı irfan* (S. 32) ve *Sicil-i Osmanî* (C. 1, S. 76).

³⁵ İkinci Murad'ın muhasibi Şükrullah, Şehzade Ahmed'in Amasya'da vefat ederek orada Çelebi Mehmed'in çocukları için yaptırmış olduğu türbeyle defnedildiğini yazmaktadır. Şükrullah'ın hem Amasyalı ve hem de padişahın yakını olması sebebiyle, yazdığını kabul etmek icabeder. *Tacü't-terarih* (C. 1, S. 407) ve *Sahâsü'l-ahbar* (Müneccimbaşı - C. 3, S. 336) Amasya'da amcaları yanında medfun olduğunu kaydededi, fakat Müneccimbaşı'nın Şehzade Alâeddin'i de Amasya'da göstermesi doğru değildir. *Amasya tarihi* (C. 1, S. 202) Şehzade Ahmed'in Narlıbahçe mezarlığının kuzey batısındaki dört direkli kubbeli türbede gömülü olduğunu yazıyor. Her halde Ahmed, Amasya'da medfun olmak gerektir.

³⁶ *Kitâbeler* (İsmail Hakkı Uzunçarşılı - S. 130, 135) Amasya'daki Şehzade Osman ve diğer şehzâdeler türbelerinde Şehzade Ahmed'in kabrine rastlanmıyor. Şehzâdeler türbesini 813 H. (1410 M.) tarihinde Çelebi Sultan Mehmed yaptırmıştır.

³⁷ Gazzizâde'nin *Bursa Vefiyat Mecmuası*nda Şehzade Ahmed'in vefatı 832 H. (1428 M.) gösterilmiştir. Bu tarih Murad'ın onsekiz yaşında cülûs ettiğine göre doğru olmasa gerektir. Belki doğum tarihi olabilir.

halinde olarak sandukasının önündeki kitabe ve *Ravzatü'l-ebrrar*'da Şehzâde Ahmed'in 845 H. (1441 M.) de vefat ettiği görülüyor²⁵.

İkinci Mehm ed'in yaşca ikinci oğlu olan Alâeddin biraderi Ahmed'in vefatından sonra Amasya Sancak beyi olmuş ve 846 H. (1442 M.) de vefat ederek Bursa'da babasının yanına yakın olarak defnedilmiştir; bunun ecelliyeli mi, yoksa maktulen mi vefat ettiği kat'i olarak bilinmemektedir²⁶.

²⁵ *Izmit ve Bursa tarihinde* de sandukası levhasına istinaden 845 H. (1441 M.) de vefat ettiği gösterilmiştir.

²⁶ Şehzâde Alâeddin'in babasına karşı isyan edici vaziyet alması üzerine katledildiğini Hayrullah Efendi yazdığı gibi (C. 7, S. 72) *Neşri* tarihindeki bir kayıt da bunu imâ etmektedir: Varna muharebesindeki tehlikeli durum zamanında Dayı Karaca Bey padişahın kaçmasına meydan vermek istemiyerek onu sebata teşvik ettiği sırada "olvakit Kazancı Toğan derlerdi bir Yeniçeri ağası vardı. Karaca Bey'e kakıyup eyitti: bire Karayüzlü gidi Sultan Alâeddin'i öldürdün, bu kerre beyhüme dahi mi kasletdün koyuver gitsün". demiş olduğu mütalâası Alâeddin'in bir kesda kurban gittiğini zannettirir. *Amasya tarihi* Şehzâde Alâeddin'in 828 H. (1425 M.) de Edirne'de doğup biraderi Ahmed'in ölümünden sonra sancak boyu olduğunu ve babasıyla birlikte, Karahan oğlu harbinde bulunarak Ankara'ya avdetinden sonra her ne sebebe mebnî ise Kara Hızır Paşa gönderilerek altı aylık şehzâdeleri Gıyastüddin ve Tacüddin Çelebi'lerle beraber boğulduklarını yazmaktadır (C. 3, S. 212). Yine *Amasya tarihi*, bir rivayete istinaden Şehzâde Alâeddin'in katledileceğini duyarak kaçtığını ve Hindistan'a giderek *Dekkan* Sultanı Alâeddin Behmen'lye damad olarak bunun da oğlu İsmail Âdilşah'ın Hindistan'da Âdilşah hükümdar sülâlesini kurduğunu beyan etmekte ise de bu mütalâası bir rivayetten ileri geçemiyor. Halil Etem Bey *Düvel-i İslâmiyede* (S. 495) bazı müverrihlere göre, Hindistan'da *Dekkan*'de Âdilşah'ın devletini kuran Yusuf Âdilşah'ın Sultan Murad'ın oğlu olup validesiyle beraber Hindistan'a kaçıp orada köle olarak satıldığını ve nihayet hükümdar muhafızları arasına girdiğini ve bu suretle yükselecek 916 H. (1510 M.) de vefat ettiği yazıyor. *Müneccimbaş*, Yusuf Âdilşah'ın Türk olduğunu beyan etmektedir. (*Cami-üd-düvel-Umumi kütüphane nüshası*, No. 5020, C. 2) Halkondil (Paris tab'i - S. 154) de Şehzâde Alâeddin'in bir av esnasında dolu dizgin atını sürerken düşüp vefat ettiğini beyan ediyor.

İkinci Murad'ın Hasan ve Orhan isimlerindeki oğulları Edirne'de vefat ederek Tunca kenarında "İkinci Murad Darü'l-Hadis"-inin dışında mihrab önündeki türbeye gömülmüşlerdir; fakat vefat tarihleri ve yaşları mâlûm değil ise de küçük yaşta vefat ettikleri anlaşılıyor. Yine Murad'ın vefatından az evvel doğup henüz süt emer yaşta olan Ahmed adındaki son oğlu, Sultan Mehm ed'in cülüsünü müteakip teamül mucebince boğularak Bursa'da babasının türbesinin yanındaki Şehzâde Alâeddin türbesine defnedilmiştir.

İkinci Murad'ın Te'sisleri :

Sultan Murad ilmi ve içtimai te'sislerini Edirne, Bursa, Selânik ve İpsala'da yaptırmıştır. Hüdavendigâr Gazi Birinci Murad'dan itibaren başlamış olan Edirne'deki muhtelif ve müteaddit müesseseler buntün hükümdârlığı zamanında yapılan cami, medrese, imaret, han, hamam, çeşme, köprü gibi yeni te'sislerle genişlediği gibi, kendisi de burada Sarayı içi mevki'inde yeni bir saray ile "diğer bazı te'sisler vakfetmiştir.

İkinci Murad, Edirne'de 839 H. (1435 M.) de tamamlanan Muradiye Cami'i ile bunun yanına bir imaret ve mevlevihâne " ile Şaban 838 (Mart 1435) de Darü'l-hadis Cami'ini

di'nin bir av esnasında dolu dizgin atını sürerken düşüp vefat ettiğini beyan ediyor.

" Edirne'de Yıldırım Bayezid'in yaptırmış olduğu Eski Saray, Selimiye Cami'inin bulunduğu mahalde imiş. (*Edirne tarihi* Osman Nuri Piremeçci S. 44). Katip Çelebi *Cihannüma*'nın Rumeli kısmında Edirne'den bahsederken Murad-ı Hüdavendigâr'ın 768 H. (1363 M.) de eski sarayı yaptırdığını beyan ediyor. Katip Çelebi Edirne'deki Tunca kenarındaki yeni sarayın Hekim Beşir Çelebi'nin sevkıyla 856 H. (1452 M.) de yapıldığını yazmıştır.

" *Güldeste*'de (S. 36) Edirne'deki Muradiye Cami'inin yapılışını 850 H. (1446 M.) de göstermesi yanlış olup bu tarih Üç Şerefeli Cami'in müstemilâtının itmamı tarihine tetabuk etmektedir. Evliya Çelebi (C. 2, S. 435 ve 452) de Muradiye'nin evvelce

(medresesini) yaptırmış⁴² ve aynı sene bina edilen Edirne'nin Taktakale hamamını Darü'l-hadis tesisine vakfeylemiştir⁴³ Bunlardan başka 844 H. (1440 M.) de Alaçahama ve 849 H. (1445 M.) senesinde de (Üç şerefeli) diye meşhur Camiini inşa ettirmiş⁴⁴ ve bu cami bazı kısımlarının tamamlanmasıyla 851 H. (1447

mevlevihâne olarak yapılp içinde bir katil vak'ası olması sebebiyle İkinci Murad tarafından buraya minber ve minare ilâvesiyle mevlevihâneyi cami'e çevirdiğini fakat bir müddet sonra yine Sultan Murad'ın bu cami'in yanına yeniden mevlevihâne ile imaret ve medrese inşa ettirdiğini beyan ediyor.

⁴² Darü'l-hadis'in medrese olarak yapıldığı meşhur ise de kapısı üzerindeki kitabede

هذا الجامع الشريف kaydından burasının cami olarak yapıldığı ve sonra medreseye çevrildiği anlaşılıyor (kitabe sureti için Bak. - 15 ve 16ncı asırlarda Edirne ve Paşa Livası, S. 210) Kâtip Çelebi buna (Cami-i Darü'l-hadis) demektedir (838 H.) de yapıldığını yazmaktadır. Ona göre evvelden medrese olarak yapılmış, sonra cami'e çevrilmiştir.

⁴³ Ravzatü'l-Ebrar'da (Kara Çelebi zâde), Üç Şerefeli Cami'i kurbinde yevmi yüz akçe vazife ile bir müderrisi olduğu ve Fatih Sultan Mehmed'in o medrese kurbinde bir medrese daha yaptırarak bu yüz akçe yevmiyeti iki medresenin müderrisine taksim ettiğini yazar (S. 373). Şakayık tercemesinde (Mecdi) Fatih zamanında Alaeddin Tusi, yevmi yüz akçe ile Edirne'de Üç Şerefeli Medresesinin müderrisliğinden ayrıldıktan sonra, Fatih'in orada bir medrese daha yaptırarak yüz akçeyi iki müderrise verdiğini kaydediyor (S. 118, 199).

⁴⁴ Bu Üç Şerefeli Cami'in kapısı üzerindeki kitabede cami'in 849 H (1445 M.) de bittiği anlaşılıyor. Evliya Çelebi (C. 2, S. 232) şehrin kalabalık bir mahallinde yapılan cami'i çok medhederek beş kapısı olduğunu ve kitabelerinin gayet girift ve muğlak olarak yazıldığını ve bu yüzden zor okunduğunu, ve cami'in (809) [aradaki erbain rakamını unutmuş] da yapıldığını yazar. Mir'at-ı Kâinat (İstanbul tab'ı - C. 2, S. 365) te Musa Çelebi zamanında başlanarak Çelebi Mehmed zamanında tamamlanamayan cami'i İkinci Murad'ın itmam ederek üç şerefeli minare yaptırıp (Üç şerefeli) diye meşhur olduğunu beyan etmesi yanlıştır. Mir'at-ı Kâinatın bahsettiği cami Çelebi Mehmed'in 816 H. (1413 M.) de ikmal ettirmiş olduğu eski camidir. Tek şerefeli olan bu eski cami'in iki minaresinin birisine İkinci Murad bir şerefeye daha ilâve etmiş ve bazı vakıf yapmıştır. (15 ve 16 ncı asırlarda Edirne ve Paşa Livası S. 196, 197).

M.) de bitmiştir. Sultan Murad bu tesisleri için gerek Edirne şehrinde ve gerek diğer mahallerde bir çok vakıflar koymuştur.

Bursa'da Muradiye semtinde Recep 828 (Mayıs 1425) te başlanarak Muharrem 830 (Kasım 1426) da tamamlanan cami, medrese ve imareti yaptırmıştır⁴⁵. Edirne civarında Ergene nehri üzerine meşhur köprüyü yaptırarak bataklık, ormanlık ve eşkıya yatağı olan burasını imar etmiş⁴⁶; köprünün bir başına cami, imaret ve hamam bina ettirerek buraya güçlü, kuvvetli yarar halk iskân etmek suretiyle Uzunköprü kasabasını tesis ve köprünün diğer başına da bir köy kurdurarak bu köprüye hizmet etmek şartıyla onları tekâlif ve meydâniyeden muaf tutmuştur⁴⁷. İkinci Murad Selânik ve İpsala'da da camiler yaptırmıştır.

⁴⁵ Bursa'da Muradiye Camii kitabesi:

1 — امر ببناء هذه العمارة الشريفة المباركة
سلطان العرب والجمجم ظلاله
2 — في العالم السلطان ابن السلطان السلطان
مراد بن محمد بن بايزيد خان
3 — خلدائة ملكه في شهر رجب سنة ثمان
و عشرين وثمانماية وقع الاتمام في شهر محرم الحرام
سنة ثلثين وثمانماية

⁴⁶ Şükru'llah, Behcetü't-tevârih'te (Nihal Atsız tercemesi - S. 62); "Ergene'de başka bir Darü'l-hayr yapılmasını buyurdu ki gidüp gelene yemek irtişireler. Ergene suyu üzerinde 174 kemerli bir taş köprü de yaptırmışlardır" kaydı vardır. Âşık Paşazâde (S. 116) ve ondan naklen Tactü'l-tevârih (C. 1, S. 339) köprünün inşası 831 H. (1428 M.) de ve Badi Efendi 829 H. (1426 M.) de gösterirlerse de bu tarihler köprünün inşasına başlangıç tarihi olacaktır. Ravzatü'l-ebrrar, (S. 369) köprüye temel atılmasının 831 H. (1427 M.) de olduğunu yazmaktadır. Köprünün tamamlanması onaltı sene sürmüş ve 847 H. (1443 M.) de bitmiştir. Â 11 (C. 5, S. 222) köprünün 360 göz olduğunu kaydediyor.

⁴⁷ 392 metre uzunluğunda ve yüz yetmiş dört kemerli olan bu köprü ile cami ve imaretini yaptırdıktan sonra padişah bir hey'etle Edirne'den gelerek küşat resminden bulunmuş ve imaretin yiyeceğini kendi eliyle dağıtmış ve cami'in mumunu yine kendisi yakmıştır. (Tactü'l-tevârih C. 1, S. 339; Âşık Paşazâde S. 116; S o

Hammer, Selânik ile Yenişehir [Tırhala Yenişehiri] arasında bin beşyüz metre [Çeyrek fersah] uzunluğundaki bataklık üzerine bir köprü ile Ankara'da Balıkhisar ismiyle meşhur diğer bir köprüyü de İkinci Murad yaptırarak bu köprüünün geçit resmini Mekte, Medine, Kudüs fakirlerinin işesine tahsis eylediğini beyan ediyor⁴⁸.

İkinci Murad'ın fikri harekete ehemmiyet vermesi :

İlk Osmanlı hükümdarları arasında hayatı şimdiye kadar lâyikiyle tetkik edilmemiş olan Ebü'l-hayr, Ebü'l-hayrât ve kitaplarında (Ebü'l-feth) diye zikredilen⁴⁹ İkinci Murad amcası Emir Süleyman Çelebi'den sonra Osmanlı memleketlerinde duraklayan ilim ve fikir hareketlerini daha kuvvetli olarak yeniden tesis eden bir hükümdardır. Harbsiz zamanlarında haftada iki gün âlim ve şâirlerle musâhabeyi âdet etmiş olan, İkinci Murad'ın şarayı değerli şahsiyetlerin toplandığı yerd. Hafta musahabelerinde mübahase edilecek mevzuları kendisi intihab eder; yapılan mübahaselerde muvaffak olanları ihsanlarıyla taltif ve müstait olanları himaye ederek yetişmelerine itina ederdi. Şi'ri ve şâirleri çok severdi⁵⁰.

Şâir Germiyanlı Ahmed Da'i, âlim ve edip Amasyalı Şükru'llah,

lakzâde S. 189; Âli C. 5, S. 222) ve bunlardan başka Bak. 15 ve 16 ncı asırlarda Edirne ve Paşa Livası (Tayyib Gökbiğlin, S. 216 - 217). Edirne'deki Kurşunlu hanı İkinci Murad bu Ergene camii'ne vakfetmiştir. (Kâtip Çelebi, Rumeli kısmı) Kâtip Çelebi Uzunköprü'nün öte başında te'sis edilen köye (Babalarköyü) diyor.

⁴⁸ Hammer (Atâ Bey tercemesi - C. 2, S. 251) ve Enderun tarihi (C. 1, S. 34) ve Hayrullah Efendi (C. 7, S. 85) Yenişehir ve Selânik havalisinde bir kaç köprü yaptırdığını beyan ederler.

⁴⁹ Sehi Bey Tezkeresi (1325 tab'i - S. 11) ve 15 ve 16 ncı asırlarda Edirne ve Paşa Livası (S. 210) ve Enderun tarihi (Atâ Bey - C. 1, S. 33 ve C. 4, S. 8), Atâ Bey (Ebü'n-nasr) da ilâve ediyor.

meşhur Şeyhî Sinan, Hümmî, Şemsî, Cemalî kendisinin gazalarını nazma çeken Hafifî, Hassan, şâir ve ressam Safî gibi âlim ve şâirler İkinci Murad sarayına mensup bulunmuşlardı. Şuarâ tezkirelerinde Osmanlı padişahlarından iptida İkinci Murad'ın manzumelerine tesadüf ediyoruz⁵¹. Kendisinin gazaları ve fütuhâtı ve müesseseleri ve ulemaya olan ikramı Arap ve Acem memleketlerinde ve Türkistan'da meşhur olmuştu⁵². Vasiyetnâmesinden ve vakfiyelerine koydurmuş olduğu şartlardan anlaşıldığına göre Sultan Murad

⁵⁰ Latîfi Tezkeresi (S. 60) "rivâyet ederler ki haftada iki gün ulemâyı ve şuarâyı cem ve kendülerin izanı iltifat-ı sarta kadem sem edüp mübahaseye bâis olmak için her fenden nice mebahis tâyin ederler imiş. Kovayla in'am ve ihsan ve itibar ve istihsanla unvan ve rahman verüp riayet ve mekadir-i nasde tarik-i adle girerler imiş ve her kimde ki bir zerre mikdarı hüner ve yahut hünerden eser sebab-i kesb-i fazl ve marifet olurmüş."

⁵¹ Sehi Bey, Latîfi ve Kınalızâde Tezkerelerinde bazı beyitleri görülmüş. Güldeste ile (S. 36) Enderun tarihi'nde (C. 4, S. 9) "gördüm" redifli bir gazelin Sultan Murad'a ait olduğu kaydediliyor aşağıdaki beyit İkinci Murad'ındır.

Gerçi kim haddüm değüldür buseni kılmak dilek

Ârif olan çün bilir anı ne lâzım söylemek.

⁵² از غزوات و فتوحات دیار کفر و اخذ قلاع و حصول از ملاحده و بناء مدارس و مساجد و خاتماوات و جوامع و منابر و قناطر و ربطها و دیگر مواضع خیرات و توقیر و تربیت علما و اعزاز زهاد و عباد و شفقت و مرحمت بر رعایا و ضعفا و انواع تقریبات در هیچ عهد نبوده است و این معنی ازان معروف تر و مشهور تر است که در جمله کی دیار عرب و عجم از ترکستان و فرغانه و ماوراء النهر و خوارزم و خراسان و غور و غورجستان و هندستان و کردستان و کابل و زابل و سیستان و کرمان و پارس و عراقین و دیاربکر و ارمن و شام و سواحل مصر و روم و غیر آن مأثر خوب ایشان و بندکان ایشان ظاهر است

son derecede dindardı⁵³. Arap müverrihlerinin yazdıkları gibi sulh zamanlarında vaktini ilmî ve edebî musâhabeler, eğlence ve musiki âlemleriyle geçirmiş olan Sultan Murad memleketi bir tehlikeye maruz kaldığı anlarda ordusunun başında olarak harp sahasına gitmeyi bilmiş ve bu suretle eğlence ve mücadele hayatını ayarlamıştır.

İkinci Murad'a ithaf edilmiş olan te'lif ve terceme eserler :

Sultan Murad'ın teşvik ettiği ilim hareketleri dolayısıyla kendi adına da bazı eserler te'lif veya terceme edilmiştir, ki görebildiğimiz bazılarının isimleri şunlardır :

İran'dan gelerek Kütahya'da kendi lâkabına nisbetle Vâcidiye Medresesi müderrisi olan Abdül-Vâcid Mehmed vefatı 838 H. (1434 M.) fıkıhdan Bühran üş-şeri'nin muhtasar *Vikâye* isimli eserine *Nikaye fülmi'l - Hidâye* ismiyle bir şerh yazarak İkinci Murad'a ithaf etmiştir¹. Tabiblerden Mümin b. Mukbil tarafından 841 H. (1437 M.) de telif edilen dimağ, baş, göz, burun, mide ve sarı hastalıklarından bahseden *Zahire-i Murâdiye*, isimli mufassal tıp kitabı ile yine aynı tabibin teşrih, hıfzı's-sıhha ve göz hastalıklarından bahseden *Miftahu'n-nur ve hazinu's - surur* adlı eseri İkinci Murad'a ithaf olunmuştur². Yazıcı Ali meşhur türkçe *Selçuk - nâme*'sini de İkinci Murad adına yazmıştır³. Karahisarlı Kasım b. Mu-

ra d'ın 825 H. (1422 M.) de türkçeye terceme ederek *Murad-nâme* adını verdiği (*Mirsadu'l - ibad*) tercemesi de aynı hükümdâr namına terceme olunmuştur. Meşhur Şeyhî Sinan, Genceli Nizamî'nin *Husrev ve Şirin* manzumesini İkinci Murad'ın emriyle farsçadan türkçeye çevirmiştir; Hızır b. Abdullah adında bir musiki üstadı tarafından telif edilen *Edvar-ı musiki* isimli eser de İkinci Murad'a takdim edildiği gibi Amasyalı Şükruflah da meşhur musiki üstadı Safiyüddin b. Abdül - Mümin'in farsça onbeş fasıl üzerine tertip ettiği *Kitab-ı edvar* ile diğer eserlerden almak suretiyle vücuda getirdiği eseri de aynı hükümdara sunmuştur.

Fakih Bahşayış ismindeki bir âlim tarafından kaleme alınan bazı risalelerin İkinci Murad'a ithaf edilmiş olduğu *Şakayik-ı Numaniye* naklederek bu eserleri kendisinin de gördüğünü söylüyorsa da isimlerini yazmıyor⁴. Musa b. Mesud tarafından cimâa dair farsçadan türkçeye çevrilen bir eserde yine Sultan Murad'a ithaf olunmuştur⁵. Bunlardan başka İkinci Murad zamanındaki ilmi inkişafın delili olarak daha bir çok eser görmekteyiz⁶.

rih inden; büyük Selçukilerle Irak Selçukilerinden bahseden fash, Ravendî'nin *Rahatü's - sudur*'undan ve Anadolu Selçukileri kısmı da 679 H. (1280 M.) tarihine kadar İbni Bibî'nin *El-evamirü'l-Alâtiyye* ismindeki *Selçuk-nâme*'sinden alınarak alt tarafını da kendisi tamamlamıştır.

¹ *Mirsadı'l-ibad minc'l-mebde'ile'l-mcad* isimli eser tasavvuf, kelâm ve ahlâk vâdisinde olup Necmeddin Daye diye mârûf Ebubekir Abdullah Necmeddin Esedi Er-Razî'nin olup 629 H. (1230 M.) de Anadolu Selçukları hükümdarı büyük Alaeddin Keykubad'a ithaf olunmuştur. Tercemenin adı *İrşadül-müridin ilal-Murad fi terccemeti Mirsadi'l-ibad* dir. *Keşfü'z-zünun* C. 2, S. 1656).

² *Şakayik* tercemesi (Mecdi) S. 124.

³ Şehit Ali Paşa kitapları, No. 283.

⁴ *Osmanlı Tarihi* (İsmail Hakkı Uzunçarşılı - C. 1, S. 283, 284) ve *Osmanlı Türklerinde İlim* S. 13 ilâ 15.

⁵³ Bu hususu vasiyet-nâmesinde görüldüğü gibi *Behcet'üt-tevarih*'de de (S. 324) Bursa'daki vakfı dolayısıyla otuz hafızın her gün Kur'an okumasını ve ondört tehilcinin yetmiş bin tehil (*Lâ-ilâhe ill'Allah*) getirmesini ve yine Edirne'deki vakfında aynı suretle hareket olunmasını şart koymuştur.

¹ *Şakayik* tercemesi (S. 66) ve *Keşfü'z-zünun* (Maarif Vekâleti neşriyatından olan nüsha - S. 1971).

² *Osmanlı Türklerinde İlim* (Doktor Adnan Adıvar - S. 13, 14) ve *Osmanlı Tarihi* C. 1, S. 283.

³ Yazıcızâde Ali'nin *Selçuk-nâme*'sinin Türklerin muhtelif sefirlerinden bahseden kısmı, Fazlullah'ın farsça *Camiü't-teva-*

İkinci Murad hakkında tarihçilerin mütalâaları :

Bu hükümdarın musahibi Şükru'l-lah *Behcetü't-tevarih* isimli eserinde onun fazileti, eserleri, güzel ahlâkı, teb'asına karşı âdil oluşu, halim ve tevâzuu dolayısıyla senâsında bulunduğu gibi⁸, diğer Osmanlı tarihleri de bu hususta aşağı, yukarı aynı kanaati beyan ederler. Sultan Murad'ı daha ziyade yabancı olan muasır tarihçilerle, bunların tarihlerini tetkik eden, diğer tarihçilerden dinlemek daha isabetli olur, zannedirim.

Arap tarihçisi Abü'l-Mahasin ibni Tağri berdi, İkinci Murad hakkında şunları yazıyor :

"Murad Bey, zamanı hükümdarlarının en akıllı, en azimli, hazim ve ihtiyat sahibi, şecâat, kerem ve sehâvet ve uhuluk cihetinden en hayırlılarından; ömrünü fi-sebîlillâh cihâda hasreyledi; cihattan hariç zamanlarda insanların arzu ettikleri lezzetlerle meşgûl oldu. Allah buna rahmet etsün. Bu zat sınırları sedd için cihâdla kaim olmak suretiyle müslümanların hududda metin bir kal'ası idi; orta yaşta iken mücâhid olarak vefat etti.."

Bizans müverrihi Françe's'in meşhur vekayi-nâmesinde şu mütalâa vardır¹⁰.

"Murad, teb'asına karşı çok âdil-di; hiç kimseye haksızlık etmemeleri için vali ve kadılarına emirler vermişti. Hilâfına hareket edenleri hatıra ve gönüle bakmayarak cezalandırırdı. Muharebede korkusuz olarak kendisini tehlikeye atardı; fakat tali daima kendisine yardım etmişti."

⁸ *Behcetü't-tevarih* (Nuruosmaniye nüshası) No. 3059, S. 325, 326.

⁹ *Havadisü'd-dühur* (Ayasofya kütüphanesi) No. 3185, S. 197.

¹⁰ Françe's (Bon tab'ı S. 92) Vladimir Mirmiroğlu tercemesi (Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi).

Rum müverrihi Halkondil (Chalcondyle) de¹¹.

Sultan Murad'ın hilim ve mülayemet sahibi, adâlete ve hakkaniyete ziyadesiyle ehemmiyet veren bir hükümdar olduğu, tahrik edilmedikçe kendiliğinden taarruza geçmeyerek hiç bir memlekete zarar vermediğini ve damarına basılmadıkça sakin olup tab'an çabuk kızdığını ve o zaman sür'atle askerini toplayarak sıcak ve soğuk demeyip bütün zahmetlere katlandığını ve bütün işlerinde tali'in müsaadesine mazhar olduğunu yazar.

Yine Rum tarihçilerinden Dokas da İkinci Murad'ın halim, kâmil iyi ahlâk sahibi olduğunu, babasından ziyade düşmanlarına mülayim, halka teveccühkâr ve fukaraya karşı cömert olup bu lütüflarını islâm ve hiristiyan herkes hakkında yaptığını, akdettiği muahedelere çok riayetkâr bulunduğunu, hiddet ve şiddeti sevmediğini beyan ediyor¹².

Hammere de aşağıdaki mütalâyayı yürütüyor¹.

"Murad otuz senelik müddet-i saltanatında memleketi şeref ve hakkaniyetle idare ederek milletin hâtrasında mütedeyyin, lütufkâr, âdil ve metin bir hükümdar namı bıraktı. Harpte olduğu gibi sulhde dahi sözünün sadık eri idi; fakat nakz-ı ahd edenlerin müdhiş müntekimi idi.."

Bu mütalâalar İkinci Murad'ın değerini gösterdiği için fazla bir söz ilâvesine lüzum görmüyorum. Saltanatı müddetince devlet idaresini kendilerine tam bir itimât göstermiş olduğu Çandar-zâde İbrahim Paşa ile onun oğlu Halil Paşa'ya bırakarak kendisi nâzım olarak kalmış ve harpsiz zamanlarda zamanını ilmî ve edebî musahabelere ve zevku safaya hasreylemiştir.

¹¹ Halkondil (Chalcondyle) : *Histoire de la décadance de l'empire Grec et l'établissement de celui de Turcs.* (1632, Paris tab'ı - S. 163).

¹² Dokas (Bon tab'ı - S. 202 ve 228).

ايضا الى يحنون من اهل مدينة السوادية على الله ورسوله

والله ينفليكم رخصته في ذكره كل الاله

الفعة ويعطون ثواب الوصية لله وحده في حق القرآن

من كبره يدقون على ثواب الوصية لله تعالى خير من غيرها

الالفية الباقية الف وخمسة اربع الف الف وخمسة اربع الف

يحققون في المسجد الاضواء في ذكره كل الاله

القران العظيم من كتابين ثلثة عشرة كالمائة في ذكره بعد جمع

والناس جميعهم وهو ثواب لله تعالى خير من غيرها

من ذلك المال على هذا التفصيل الذي يذكره في

القران الجوزي ثمة واعلى القران المجيد كايه وتلي القرآن

يعطون ثواب الوصية لله تعالى خير من غيرها

Handwritten signature or stamp in the right margin.

والتابعين من أوصيائي ^{من عني} عند إسقاط فرضي ^{من عني}

ألف ألفي من ذلك المال ^{الذي} بعد إسقاطي ^{من عني}

وأوصي ^{بها} بقسط من أوصيائي ^{من عني} في ذلك المال ^{الذي}

بعد إسقاطي ^{من عني} فعليه ^{من عني} العشاء ^{من عني} واللازمة ^{من عني} الجارية ^{من عني}

جنب طرد السلطان ^{من عني} آلاء الذي ^{من عني} يعيد ^{من عني} من قبله ^{من عني} من الأوصياء ^{من عني}

ويضع ^{من عني} على ^{من عني} التراب ^{من عني} كما هو ^{من عني} المثل ^{من عني} في ^{من عني} الأوصياء ^{من عني}

وأوصي ^{من عني} بنبي ^{من عني} حوله ^{من عني} وقربها ^{من عني} التي ^{من عني} في ^{من عني} ذلك ^{من عني} الأوصياء ^{من عني}

لجانب الأوصياء ^{من عني} بعلم ^{من عني} تحسبها ^{من عني} الفرائض ^{من عني} في ^{من عني} شرط ^{من عني} السقف ^{من عني}

تزيد ^{من عني} على ^{من عني} الأوصياء ^{من عني} هو ^{من عني} ما ^{من عني} شاء ^{من عني} الله ^{من عني} ويصرف ^{من عني} في ^{من عني} ما ^{من عني} يشاء ^{من عني}

1. H. Uzunçarşılı

نفس ذليفاً الموت وان كل من علمها فان يوت وجنته في ذلك الايام

والاحظ من قول تعالى لا تتركوا الدنيا ولا تتركوا الآخرة

الله عليه السلام في قوله لا تتركوا الدنيا ولا تتركوا الآخرة

فان من قبل الله الى خيرا عن خلق النبي وصفه الطير

السابع من خلايا الاله السنه حين فقار بنت مالك الكاشي

حينئذ عيت بها سبع عشرة قافله من هذا النقص الذي لا يدرى

حسبنا الله في ذلك المبلغ الذي فقار له في الله الى والى الله

منها ايضا الى الامم بيننا الرسول الى الله يدرى من غير غيبه

يجمع من اهل العلم والعباد طيفه في كل الايام

الفرقة من بين قلوب المؤمنون الذين قبلوا الله خيرا من قلوب

من اهل بيته ويحضر في كل الموضع الذي يقبل الله خيرا من قلوب

1. H. Uzunçarşılı

في يومه الاول والف آخره في صلواتي على النبي و آله الطيبين الطاهرين

و يعطى قولي الموهوب لقب الله تعالى بحبائه والف آخره في صلواتي

لا اله الا الله بغير الشريك في عظم قولي الموهوب لقب الله

فبذلك بعد اسمي فعليه الحمد لله واللائكة والناجين

تعالى انما ياتي في الملام الذي لم يزل في صلواتي على النبي و آله الطيبين

و في جنبه تقية ذلك ان استناد الموهوب الموهوب اليه في صلواتي

منذ الموهوب في صلواتي على الموهوب الموهوب الموهوب الموهوب

فصلى الله على الموهوب الموهوب الموهوب الموهوب الموهوب

يصف من الموهوب الموهوب الموهوب الموهوب الموهوب

فبذلك في صلواتي على الموهوب الموهوب الموهوب الموهوب

ما يصف الموهوب الموهوب الموهوب الموهوب الموهوب

يؤيد اليها بحيث يصل اليها في يوم الخميس
 ليلة الجمعة فالكل عبد الله كما آتت وسلكه في الترخيص
 سواء كان عندي الا ان اخرج لا للتصديق فذلك من قبل
 ويا ويا فالكل عبد الله معي من كل صانع ان الله
 وهو في فادته في الترخيص الذي كان قبله
 ثم اوصيتك الله سبحانه اذ يكون في تراكيبه في الملكة
 في ذلك الخبر في عرض الاموال المذمومة حسب ما ذكره
 في حوزته في سائر ايامها وقد كان في مداسها اذ كان
 بعد حيازته في يومه في تنفيذ الوصية
 الى صانها المذمومة على جميع ما وقع في الوصية
 في اوصيها

محمد بن عبد الله
 في سنة 1200
 في شهر ربيع الثاني